

MENTOREIDEN KOKEMUKSIA USKONNOLLIS-
KATSOMUKSELLISEN ORIENTAATION TOTEUTUMISESTA
PÄIVÄKODIN ARJESSA

Anna-Mari Tukeva

Opinnäytetyö, syksy 2015

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Sosiaalialan koulutusohjelma

Sosionomi (AMK)-

Kirkon varhaiskasvatuksen ohjaaja

TIIVISTELMÄ

Tukeva, Anna-Mari. Mentoreiden kokemuksia uskonnollis-katsomuksellisen orientaation toteutumisesta päiväkodin arjessa. Diakonia-ammattikorkeakoulu, syksy 2015, 45 s., 2 liitettä.

Diakonia-ammattikorkeakoulu, Sosiaalialan koulutusohjelma, Kristillisen lapsi- ja nuorisotyön suuntautumisvaihtoehto, sosionomi (AMK) + kirkon varhaiskasvatuksen ohjaajan virkakelpoisuus.

Opinnäytetyön tutkimuskysymyksenä oli selvittää, miten uskonnollis-katsomuksellinen orientaatio toteutuu yhteiskunnan järjestämässä päivähoidossa. Tavoitteena oli pyrkiä edistämään uskontokasvatuksen toteutumista päivähoidossa.

Tutkimus oli kvalitatiivinen ja tutkimusmenetelmänä on käytetty puolistrukturoitua teemahaastattelua. Tulokset osoittivat, että mentorointia pidettiin tarpeellisenä. Seurakunnan tukea ja yhteistyötä pidettiin tärkeänä osana päiväkodin arkea. Tutkimustuloksista saatiin ajankohtaista tietoa siitä, miten uskonnollis-katsomuksellinen orientaatio toteutui päiväkodin arjessa. Lisäksi saatiin tietoa, jonka avulla päivähoidon mentorointia voidaan kehittää entistä paremmin tukemaan päivähoidon uskontokasvatusta. Johtopäätöksissä tuli esille sekä kehitettäviä asioita että toimivia käytäntöjä. Ne tukivat päiväkotiyhteistyön tekemistä seurakunnan ja yhteiskunnan varhaiskasvatuksen välillä. Näin voitiin tukea yhä paremmin lapsen kokonaisvaltaista kasvua päivähoidossa.

Asiasanat: uskonnollis-katsomuksellinen orientaatio, uskontokasvatus, mentori, mentorointi, päivähoido ja varhaiskasvatus

ABSTRACT

Tukeva, Anna-Mari. The experiences of the mentors how the religion and philosophy orientation actualizes in day care. 45p., 2 appendices. Language: Finnish. Järvenpää, Autumn 2015.

Diaconia University of Applied Sciences. Degree programme in Social Services, Option in Social Services, Christian Childhood Work and Education.

The objective of this bachelor's thesis was to find out how the religion and philosophy orientation actualizes in early childhood education. Furthermore, the purpose of this study was to gather information on how the religious education can be supported in the daycare.

The data was gathered by conducting a survey among workers by a semi-structured theme interview. The data was analyzed by using the qualitative content analysis.

These results showed that the mentoring was kept important. The support and the cooperation between the congregation and the daycare was an important piece of the daily routine at the center. The findings indicated how the religion and the philosophy orientation was currently actualized. In addition to this, the useful information on how the mentoring of religious education at the daycare could be better supported, was gathered.

The results showed both the practice that should be developed and the operational practice that already work well. They supported the cooperation between the congregation and the society in the early childhood education. So the holistic development of the child could yet be better supported at the early childhood education.

Keywords: religion and philosophy orientation, religious education, mentor, mentoring, day care and early childhood education

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	5
2 TUTKIMUKSEN TAVOITTEET	7
3 KESKEISET KÄSITTEET	9
3.1 Varhaiskasvatus	9
3.2 Uskontokasvatus osana varhaiskasvatusta	10
3.3 Lapsen uskonnollinen kehitys	12
3.4 Mentoroinnin määrittely	13
3.5 Uskontokasvatuksen mentorointi	14
4 KAUPUNGIN JA SEURAKUNNAN VARHAISKASVATUSPALVELUT	17
4.1 Hyvinkään kaupungin varhaiskasvatuspalvelut	17
4.2 Hyvinkään seurakunnan varhaiskasvatus	18
5 AIEMMAT TUTKIMUKSET JA OPINNÄYTETYÖT	20
6 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	22
6.1 Aineiston keruu ja analysointi	22
6.2 Luotettavuus ja eettisyys	24
7 KOKEMUKSIA MENTORIN ARJESTA PÄIVÄKODISSA	27
7.1 Mentorikoulutus	27
7.2 Päiväkodin sisäinen yhteistyö	28
7.3 Yhteydet seurakuntaan	30
7.4 Yhteydet vanhempiin	32
7.5 Eettiset kysymykset	32
7.6 Lisäkoulutus	34
8 POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET	36
LÄHTEET	41

LIITE 1: Opinnäytetyön tutkimuslupa

LIITE 2: Opinnäytetyön haastattelukysymykset

1 JOHDANTO

Yhteiskunnassa käydään keskustelua uskontokasvatuksesta monella eri tasolla ja eri tavalla. Uskonnonvapauslaki ja uusi varhaiskasvatussuunnitelma ovat monipuolistaneet keskustelua. Varhaiskasvatus on muuttunut ja päivähoidon haasteet ovat monimuotoistuneet. Tämä tilanne vaikutti siihen, että valitsin opinnäytetyön aiheeksi päivähoidon uskontokasvatuksen mentoroinnin, jonka tulisi auttaa kasvattajia päivähoidon arjessa. Kasvattajat ovat vastuussa uskontokasvatuksen toteutumisesta päivähoidossa. Heillä on mahdollisuus saada tähän tukea seurakunnalta muun muassa mentoroinnin avulla. Mentorointi pyrkii vahvistamaan uskontopedagogista ajattelua ja sen toteutumista päivähoidon arjessa (Kumppaniksi kulkemaan 2010).

Päivähoidon mentoroinnin tarkoituksena on jakaa näkemyksiä uskonnollis-katsomuksellisen orientaation sisällöstä ja sen kehittämisestä. Päivähoidon kasvattajat voivat keskustella mentorin kanssa uskonnollisista kysymyksistä, jotka mietityttävät päivähoidon arjessa. (Uskonnollisia ilmiöitä ihmettelemässä 2005)

Kirkkohallituksen kasvatuksen ja perheasiain yksikkö (KKP) kouluttaa yhdessä Seurakuntien Lapsityön Keskukseen (SLK) kanssa seurakuntien ja päivähoidon työntekijöitä varhaiskasvatukseen uskontokasvatuksen mentorointiin. Tavoitteena on, että mahdollisimman monella yhteiskunnan varhaiskasvattajalla on entistä parempi valmius toteuttaa uskontokasvatusta. (Seurakuntien Lapsityön Keskus ry i.a.) Kirkon varhaiskasvatuksen tulevaisuuden tärkeä tavoite on kehittää, lisätä ja monipuolistaa kunnan ja seurakunnan työntekijöiden verkostoitumista ja yhteistyötä (Lapsi on osallinen 2008, 43–44.).

Opinnäytetyö on työelämälähtöinen. Päivähoidon kanssa tehtävä yhteistyö on merkittävä osa työtäni. Työn kehittämisen kannalta on hyvä saada tietoa mentoreiden toiminnasta ja kokemuksista päiväkodeissa. Samalla on mahdollista saada tärkeää tietoa siitä, miten seurakunnan ja yhteiskunnan varhaiskasvatuksen yhteistyötä voitaisiin tulevaisuudessa monipuolistaa.

Opinnäytetyön tarkoituksena on selvittää, millaisia kokemuksia mentorikoulutuksen käyneillä päivähoidon kasvattajilla on uskonnollis-katsomuksellisen orientaation toteutumisessa päiväkodissa. Tutkimuksen tekeminen vahvistaa myös omaa ammatillista kasvuani ja antaa valmiuksia työhön kirkon varhaiskasvatuksen ohjaajana. Tavoitteenani on myös tutkivan työotteen kehittyminen ja tutkimuksellisen raportoinnin omaksuminen, kuten opinnäytetyön tavoitteisiin kuuluu.

Opinnäytetyön avulla saadaan arvokasta tietoa siitä, miten päivähoidon kanssa tehtävää yhteistyötä kannattaa kehittää mentoroinnin ja uskonnollis-katsomuksellisen orientaation toteutumisesta päivähoidossa. Samalla voidaan löytää uusia ideoita ja oivalluksia siihen, miten lapsen kokonaisvaltaista kasvua voidaan tukea päivähoidossa.

Uskontokasvatuksen mentorointi on dialoginen työote, joka toteutuu yhteistyönä sekä varhaiskasvatuksen hallinnossa että päiväkotien arjessa. Mentoroinnin lähtökohtana on se, että kaupungin varhaiskasvatuksen oma henkilöstö toteuttaa varhaiskasvatussuunnitelman tavoitteiden mukaista uskontokasvatusta. Sopimuksen mukaan seurakunta antaa heille tukeaan tavoitteiden toteuttamiseen. Tavoitteena on edistää yhdessä lapsen uskontokasvatuksen toteutumista mahdollisimman rikkaasti. (Lapset seurakuntalaisina 2013, 29.)

2 TUTKIMUKSEN TAVOITTEET

Hyvinkään seurakunta järjesti yhdessä kaupungin varhaiskasvatuspalveluiden kanssa mentorointikoulutuksen vuonna 2012. Koulutukseen osallistui sekä kaupungin varhaiskasvatuksen kasvattajia että seurakunnan lastenohjaajia. Olin itse mukana koulutuksessa. Ensimmäisessä osassa olin kaupungin lastentarhanopettajana ja toisessa osassa seurakunnan lapsityönohjaajana. Koulutuksen tavoitteena oli se, että molempien osapuolten varhaiskasvatuksen työntekijät saavat valmiuksia toimia mentoreina ja pystyvät itsenäisesti elämään uskon- tokasvatusta todeksi päivähoidon arjessa. Yhteinen koulutus myös tukee seurakunnan ja kaupungin varhaiskasvatuksen yhteistyötä. Koulutuksen käyneet seurakunnan lastenohjaajat voivat toimia mentoreina oman alueensa päiväkodeissa tukien kasvattajia ja päivähoidon kasvattajat voivat toimia mentoreina omissa päiväkodeissaan. Tutkimukseni kohteena olivat päivähoidon kasvattajat, jotka kävivät mentorikoulutuksen ja ovat toimineet mentoreina omassa työyhteisössään päiväkodissa.

Koulutus tapahtui kahdessa osassa. Tammikuussa 2012 oli kahden päivän koulutus, jossa käytiin läpi perusasioita seurakunnan ja yhteiskunnan varhaiskasvatukseen liittyen sekä tutustuttiin mentorointiin päivähoidossa. Toinen osio oli lokakuussa 2012. Silloin perehdyttiin tarkemmin mentorointiin ja sen mahdollisuuksiin. Koulutusten väliajalla jokainen osallistuja teki välitehtävän liittyen omaan työhönsä. Lähdekirjana käytettiin Lapsenkaltainen – kirjaa.

Opinnäytetyön tutkimuskysymys on, miten uskonnollis-katsomuksellinen orientaatio toteutuu yhteiskunnan järjestämässä päivähoidossa. Tutkimuksen tarkoituksena on haastatteluiden avulla selvittää, millaisia kokemuksia mentoreilla on uskonnollis-katsomuksellisen orientaation toteutumisesta päiväkodin arjessa.

Tutkimuksen tavoitteena on saada tietoa siitä, millaisia kokemuksia kasvattajilla on uskonnollis-katsomuksellisen orientaation toteutumisesta päivähoidossa. Toisena tavoitteena on saada tietoa siitä, millaisia kokemuksia kasvattajilla on mentorikoulutuksesta ja sen annista sekä siitä, mitä hyötyä koulutuksesta on ol-

lut. Tutkimuksen kolmantena tavoitteena on päiväkotiyhteistyön kehittäminen Hyvinkään seurakunnan varhaiskasvatuksessa kaupungin varhaiskasvatuksen kanssa ja pyrkiä edistämään uskontokasvatuksen toteutumista päivähoidossa. Aihe on ajankohtainen kirkossa ja kirkosta käytävässä keskustelussa sekä yhteiskunnassa että kirkon sisällä.

3 KESKEISET KÄSITTEET

3.1 Varhaiskasvatus

Varhaiskasvatus on hoidon, kasvatuksen ja opetuksen kokonaisuus, joka tukee lapsen yksilöllisiä piirteitä. Varhaiskasvatus on kasvatuksellista vuorovaikutusta, jonka tavoitteena on edistää lapsen tasapainoista kasvua, kehitystä ja oppimista. Varhaiskasvatuksen tulee olla suunnitelmallista ja tavoitteellista toimintaa. Päivähoidon erilaiset muodot ovat yhteiskunnallisia toimintaympäristöjä. Varhaiskasvatuksessa on tärkeää lasten, varhaiskasvatushenkilöstön ja vanhempien vuorovaikutus ja kasvatuksellinen kumppanuus. Varhaiskasvatuksessa tehdään yhteistyötä laajan verkoston kanssa, joka palvelee lasta ja perhettä. Yhteistyössä ollaan sosiaali-, terveys- ja opetustoimen sekä järjestöjen, yhteisöjen ja seurakuntien kanssa. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos i.a.)

Varhaiskasvattajien toiminta perustuu suomalaisen yhteiskunnan määrittelemisessä asiakirjoissa oleviin ja sovittuihin arvoihin ja toimintatapoihin. Kasvatusyhteisö rakentaa yhdessä omaa kasvatuskulttuuria. Kasvattajan on tärkeää tiedostaa arvonsa ja eettiset periaatteensa. Omaa työtä on hyvä pohtia ja arvioida, koska se auttaa kasvattajaa toimimaan eettisesti ja ammatillisesti oikein. Kasvattajalta edellytetään herkkyyttä, sitoutuneisuutta ja kykyä reagoida lapsen kokonaisvaltaisiin tarpeisiin. Kasvattajat luovat kasvatusympäristön ilmapiiriä omalla vuorovaikutuksellaan ja toiminnallaan. Kasvattajien tulisi tukea yhteisöllisyyttä ja osallisuutta. Kasvattajien tehtävä on muokata ja suunnitella toimintaympäristö monipuoliseksi, jotta se tukee lapsen ominaista tapaa toimia ja siinä toteutuvat kaikki sisällölliset orientaatiot. Lasta kannustetaan omatoimiseksi ja tarvittaessa lapsi saa avun kasvattajalta. Kasvattajat välittävät lapselle toimintaympäristössä ja toiminnassa sukupolvien kokemuksia ja kulttuuriperintöä. Kasvattajat dokumentoivat ja arvioivat sekä kehittävät toimintaansa lapsen, perheiden ja yhteiskunnan muuttuvien tarpeiden mukaisesti. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 16–17.)

Kasvattaja ja lapsen huoltaja/huoltajat tekevät yhdessä lapsen henkilökohtaisen varhaiskasvatussuunnitelman (VASU). Yhtenä osana tähän kuuluu keskustella uskonnollis-katsomuksellisen orientaation toteuttamisesta päivähoidossa. Suunnitelmassa tehdään sopimus siitä, miten päivähoito toteuttaa orientaatiota juuri tämän lapsen kohdalla. Keskustelu pohjaa sille, että uskontokasvatus on perheen oma asia, jota päivähoito vahvistaa yleissivistävästi. Uskontokasvatus toteutuu päivähoidossa yleisellä tasolla niin, että uskontokasvatus on yleissivistävää, ei tunnustuksellista kasvatusta. (Halme 2010, 8) Uskonnollisen kasvatuksen tukemisessa on kunnioitettava lapsen huoltajan vakaumusta (Laki lasten päivähoidosta 1973, 1.luku 2§).

Lapsen iän ja yksilöllisten tarpeiden mukaisesti päivähoidon tulee yleinen kulttuuriperinne huomioon ottaen edistää lapsen fyysistä, sosiaalista ja tunne-elämän kehitystä sekä tukea lapsen esteettistä, älyllistä, eettistä ja uskonnollista kasvatusta. Uskonnollisen kasvatuksen tukemisessa on kunnioitettava lapsen vanhempien tai holhoojan vakaumusta. (Laki lasten päivähoidosta 1973, 1.luku 2§)

Varhaiskasvatuksen tavoitteena on edistää varhaiskasvatuksen yhdenvertaista toteutumista koko maassa, ohjata sisällöllistä kehittymistä ja luoda edellytyksiä varhaiskasvatuksen laadun kehittämiseksi. Ensisijaisena tavoitteena on lapsen kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin ja kasvun tukeminen. Lapsella on pienestä pitäen fyysinen, psyykinen, henkinen ja hengellinen ulottuvuus. (Kangasmaa, Petäjä & Vuorelma 2008, 39.)

3.2 Uskontokasvatus osana varhaiskasvatusta

Vuonna 1979 asetettiin Päivähoidon kasvatustavoitekomitea pohtimaan päivähoidon tavoitteita. Työskentelyn tuloksena 1980 syntyi mietintö, joka oli pitkään varhaiskasvatuksen tavoitteiston yleispohjana (Päivähoidon kasvatustavoitekomitea 1980). Mietinnön pohjalta uskontokasvatus sai päivähoidossa lakisääteisen aseman. Uskontokasvatuksen asemaa on pohdittu usein tämän jälkeen, koska päivähoidon henkilökunta on ollut ja on edelleen epävarma siitä, miten ja missä muodossa uskontokasvatusta tulisi toteuttaa varhaiskasvatuksessa. (Kallioniemi 2008, 11–12.)

Uskontokasvatus on osa varhaiskasvatussuunnitelman sisällöllisiä tavoitteita ja päivähoidon arkea. Uskontokasvatuksesta puhuttaessa ei koskaan puhuta yksittäisen ihmisen henkilökohtaisesta vakaumuksesta. Uskontokasvatus on yhdessä ihmettelemistä, pohtimista, elämistä ja kokemista. Uskontokasvatus auttaa lapsen identiteetin muodostumista ja antaa valmiuksia lapselle kohdata erilaisia uskontoon liittyviä asioita. Uskonnon tulisi olla osa lapsen turvallista arkea ja tuoda siihen toivoa ja rohkeutta. (Mattila 2008, 62–64.)

Yhteiskunnan ylläpitämien päiväkotien uskontokasvatukseen ei kuulu uskonnonharjoitus. Tavoitteena on tarjota uskonnollista ja katsomuksellista yleissivistystä. Tarkoituksena ei ole lapsen sitominen mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan. Tunnustuksellinen uskontokasvatus on kotien oma asia. Päivähoidon uskontokasvatus lähtee aina liikkeelle jostakin perinteestä. Tutustuminen uskontoon ”yleensä” ei ole mahdollista, vaan uskontoon tulee tutustua jonkin konkreettisen uskonnon pohjalta. Pedagogisesti on järkevää lähteä liikkeelle lapsille tutusta ympäristöstä edeten kohti vieraampaa ympäristöä. Yhteiskunnan varhaiskasvatuksen järjestämä uskontokasvatus perustellaan myös pedagogisesti. Uskontokasvatuksen tavoite ei ole uskomisen saavuttaminen vaan uskontojen avulla kasvaminen. (Pellikka 2011, 152–153.)

Uskontokasvatukseen ei kuulu tyrkyttäminen eikä valmiiden vastausten antaminen, vaan tarkoituksena on antaa tilaa lapsen mielikuvitukselle ja lapsen omalle herkkyydelle omaksua asioita. Mielikuvitus on kanava erilaisten symbolien ja Raamatun kertomusten avautumiselle. Mielikuvitus tukee lapsen kokonaisvaltaista kehitystä. (Kangasmaa, Petäjä & Vuorelma 2008, 44.)

Valtakunnallisissa varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa sanotaan, että uskonnollis-katsomuksellisen orientaation ytimen muodostavat uskonnolliset, hengelliset ja henkiset asiat ja ilmiöt. Tähän kuuluu se, että lapsen oman uskonnon tai katsomuksen perinteeseen sekä tapoihin ja käytäntöihin perehdytään. Lapselle tarjotaan mahdollisuus hiljaisuuteen ja ihmettelyyn, kyselemiseen ja pohdintaan. Lapsen herkkyyttä ja kykyä ymmärtää sanatonta ja symbolista kunnioitetaan, tuetaan ja vahvistetaan. Lasta lähellä olevien erilaisten uskontojen ja

katsomusten tapoihin tutustutaan. Jokaisen lapsen omassa varhaiskasvatussuunnitelmassa sovitaan vanhempien kanssa yhdessä uskonnollis-katsomuksellisen orientaation lapsikohtaisesta sisällöstä. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 29.)

3.3 Lapsen uskonnollinen kehitys

Lapsen kehityksen kannalta ensimmäisinä ikävuosina tärkeintä on aistittavuus ja elämyksellisyys. Kolmesta vuodesta eteenpäin lapsi ajattelee hyvin konkreettisesti. Lapsen erilaiset kokemukset rakentavat pohjaa omalle jumalakäsitykselle. Lapsi oppii liittämään voiman, turvan ja rakkauden Jumalaan. Lapsi kuuntelee mielellään ja erittäin tarkasti kertomuksia. Lapsi elää hetkessä, tässä ja nyt. Neljävuotiaalla on jo paljon kokemuksia ja elämyksiä mielikuvituksensa tueksi. Tästä huolimatta raja todellisuuden ja mielikuvituksen välillä voi lapsella olla horjuva. 4–5-vuotias lapsi havainnoi tarkasti ympäröivää maailmaa ja tarkkailee aikuisia. Nämä havainnot tulevat esiin lasten roolileikeissä. Leikkiessään lapsi matkii ja elää havainnoimaansa ja kokemaansa todeksi. 4–5-vuotias lapsi nauttii draamasta, liikkumisesta, tekemisestä ja toiminnasta. (Kangasmaa, Petäjä & Vuorelma 2008, 43–45.)

Lapsen uskonnollisen kehityksen kannalta on merkityksellistä ensimmäisten ikävuosien aikana saatu uskontokasvatus. Se antaa kokemuksen kaikkivaltiaasta ja rakastavasta Jumalasta sekä tukee lapsen perusluottamusta elämään. Uskonnollinen kehitys perustuu aina vuorovaikutukseen. Lapsen minäkuva, ihmiskuva ja jumalakuva kehittyvät samaan aikaan. Lapsen uskonnollinen kehitys on osa tunne-elämän ja ajattelun kehitystä. (Kangasmaa, Petäjä & Vuorelma 2008, 43,76.)

Uskontokasvatus hahmottaa ihmisen elämää äärettömän ja pyhän edessä. Se avartaa ihmiskuvaa ja ilmentää ihmisyyden olennaisinta sisältöä. Uskontokasvatus tukee lapsen kokonaisvaltaista hyvinvointia ja lapsen omaa spiritualiteettia. (Halme 2010, 66–67.)

Lapsi kokee ympäröivän maailman kokonaisuutena ja kokonaisvaltaisesti. Lapsella ei ole erikseen uskonnollisia, eettisiä, yhteiskunnallisia tai ihmissuhteisiin liittyviä kysymyksiä, vaan lapsella on merkityksellisiä ja vähemmän merkityksellisiä aiheita ja kysymyksiä. Asian merkityksellisyys voi muuttua tilanteesta riippuen. (Ubani 2010, 44–45.)

3.4 Mentoroinnin määrittely

Mentoroinnissa keskeistä on vuorovaikutuksellisuus, joka toteutuu kahden henkilön välisessä suhteessa. Mentorointi on vastavuoroinen keskustelusuhde, jossa mentori ja mentoroitava jakavat kokemuksia ja näkemyksiä. Mentorin tavoitteena on myös oppia mentoroitavalta uusia tietoja ja taitoja. Tarkoituksena on, että toinen auttaa toista oppimaan. Suhde on siten vuorovaikutuksellinen, luottamuksellinen ja persoonallinen. (Bell 1997, 11, 146–151; Jarvis 1997, 93–94.)

Mentorointi on menetelmä, jossa yhdistyvät monet oppimisen elementit. Sen avainsanoja ovat oppimisen taidot, oppimisen tehostaminen, vastuun ottaminen omasta kehitymisestä, kokemuksesta oppiminen, yhdessä oppiminen sekä osaamisen ja tiedon jakaminen. Mentorointi edistää vastuun ottamista omasta oppimisestaan. (Lillia 2000, 9.)

Mentorointi on hyvä keino tiedon, myös niin sanotun hiljaisen tiedon, siirtämisessä ihmiseltä toiselle, joka tapahtuu henkilökohtaisessa vuorovaikutuksessa. Erityisesti suurten ikäluokkien siirtyessä eläkkeelle on herännyt kysymys, kuinka paljon arvokasta tietoa ja osaamista poistuu työyhteisöstä heidän mukanaan. Mentoroinnin avulla voi myös oppia paremmin tarkastelemaan ja tiedostamaan tärkeitä asioita omassa elämässä ja pitämään huolta itsestään kokonaisuutena. (Lillia 2000, 10–13.)

Mentoroinnin sanotaan olevan yksi vanhimmistakin keinoista kehittää yhteisöä. Se on prosessi, jossa mentori ja mentoroitava työskentelevät yhdessä. Heidän välille syntyy kehittävä, huolehtiva, osallistuva ja auttava vuorovaikutussuhde. Toinen ihminen antaa aikaansa ja tietämystään lisätäkseen toisen kasvua, tie-

tämystä ja taitoja. Mentoroinnille on ominaista kahdenkeskisyys, luottamuksellisuus, sitoutuneisuus, aitous ja joustavuus. (Lillia 2000, 14–15, 19.)

Mentorointikeskusteluissa ovat läsnä mennyt ja nykyisyys. Mentorointi on ennakkoivaa hahmottamista, vaihtoehtojen hakemista, osaamisen ja identiteetin tutkistelua tulevaisuuden perspektiivistä käsin. Mentorointisuhteeseen ei kuulu menneen käsittely tai nykytilanteen ongelmien hahmottamisen painotus. Mentorointi sopii ohjausmuodoksi tilanteeseen, jossa on tarve, tilaa ja aikaa työskennellä luovasti sekä hahmottaa vaihtoehtoja oman osaamisen, ammatillisuuden ja ammatti-identiteetin kehittymiselle. Mentorointia kutsutaan usein ”ruohonjuuritaseiseksi” ohjausmenetelmäksi. Henkilökohtaisemmaksi mentoroinnin tekee se, että myös mentori kertoo avoimesti omia ajatuksiaan ja näkemyksiään vastavuoroisesti ja dialoginomaisesti. Mentorin tehtävä on olla kuuntelija, kysymysten esittäjä, palautteen antaja, kannustaja, rohkaisija, uusien yhteyksien ja näkökulmien avaaja sekä kokemuksellisen tieto-taidon jakaja. (Pesonen 2008, 106–107.)

3.5 Uskontokasvatuksen mentorointi

Varhaiskasvatuksen uskontokasvatuksen mentoroinnin tavoitteena ja tarkoituksena on olla varhaiskasvatuksen henkilökunnan tukena uskontokasvatusta suunniteltaessa ja toteutettaessa. Tuki voi olla erilaisten menetelmien esittelemistä, keskusteluja, asioiden jakamista ja kannustamista uskontokasvatukseen liittyvissä asioissa. (Kumppaniksi kulkemaan 2010.)

Varhaiskasvatuksen uskontokasvatuksen mentorointi on käynnistetty 1990-luvun lopulla ja mentorointikoulutus on aloitettu vuonna 2001. Alkuvaiheessa mentoreina toimivat lähinnä seurakunnan lapsityönohjaajat, jotta mentorointi tukisi sekä uskontokasvatuksen toteuttamista että hallinnon yhteistyötä. Varhaiskasvatuksessa on kuitenkin työtä paljon ja laajalti, joten on todettu, että mentoroinnin toteuttajia tarvitaan monesta ammattiryhmästä. Vuosien myötä mentoroinnin muodot ovat monipuolistuneet ja selkeytyneet. (Pesonen 2008, 103.)

Mentorointikoulutuksen yhtenä tavoitteena on seurakunnan lastenohjaajien työn arvostaminen ja monimuotoistaminen. Heidän ammattiosaamistaan on mielekästä hyödyntää päivähoidon kanssa tehtävässä yhteistyössä, jonka merkittävä osa on mentorointi. Lastenohjaajien perustehtävänkuvaukseen on kirjattu se, että osa lastenohjaajien työtä on päivähoidon kanssa tehtävä yhteistyö. Näin seurakunta luo kontakteja alueen päivähoidossa oleviin lapsiin ja perheisiin. (Petäjä 2015)

Varhaiskasvatuksen uskontokasvatuksen mentorointi toteutuu vertais- tai kollegaohjauksena. Vastavuoroinen mentorointi korostaa sitä, että molemmat voivat kehittää omaa persoonallista osaamistaan. Tavoitteena on, että molemmat oppivat toiselta uusia tietoja ja taitoja. Mentorointi on keskustelusuhde, johon sitoudutaan ja jossa jaetaan kokemuksia ja näkemyksiä luottamuksellisesti ja avoimesti. (Pesonen 2008, 105.)

Mentorointisuhdetta muokkaavat tavoitteellisuus, pitkäjänteisyys ja laajakatseisuus sekä suhteen persoonallisuus. Hyvään mentorointisuhteeseen kuuluvat tasapainoisuus, rohkeus, vuorovaikutuksen rehellisyys ja luottamuksellisuus sekä mentorin antama ohjaus. Nämä piirteet tuovat suhteeseen tasavertaisuutta. Kaiken tämän tavoitteena on yhdessä edistää lasten uskontokasvatuksen toteutumista mahdollisimman monipuolisesti. Kuitenkin on usein huomattu, että suhteen kuluessa kaksi aikuista kollegaa jakavat myös omia henkilökohtaisia kokemuksia. Tämä vastavuoroinen keskustelu on merkittävää, koska lasten hämmästelyyn, kysymysten pohdintaan ja uskonnollisten tunteiden käsittelyyn voi olla vaikea päästä mukaan, jos ei ole itse saanut kokea samaa kokemusta toisen aikuisen, esimerkiksi kollegan, kanssa. Tämän takia hyvän kollegamentorisuhteen kehittyminen voi viedä vuosia. Yleensä mentorisuhteen kesto vaihtelee vuodesta useamman vuoden mittaisiin suhteisiin. Mentorointi on ohjausmenetelmä, jossa painopiste on melkein yksinomaan tulevaisuudessa. Sen vuoksi se sopii hyvin herkän ja mahdollisesti vaikeaksi koetun tehtäväalueen kehittämiseen. (Pesonen 2008, 105–112.)

Lapsen näkökulmasta katsottuna mentorin tukea kokonaisvaltaisesti oppimista siten, että uskonto ja uskontokasvatus mielletään osaksi elämää ja arkea. Täl-

löin uskonto ei ole erillinen osa, jota tarvitaan vain erityistilanteissa. Lapsen persoonallisen kasvun kannalta on tärkeää, että uskonto ja uskontokasvatus kuuluvat jokapäiväiseen elämään. (Petäjä 2008, 126.)

Seurakunnan keskeinen tehtävä on eri tavoin tukea ja mahdollistaa päivähoidon oman uskontokasvatuksen toteutuminen päivähoidon henkilöstön voimin. Seurakunnan työntekijöiden ei tule asettautua osaajan rooliin. Kummankin osapuolen kokiessa itsensä hyväksytyksi ja oman ammattinsa osaajaksi yhteistyö saa mahdollisuuden kehittyä luovaksi ja oivaltavaksi. Mentorin on tärkeää luottaa päiväkodin henkilöstöön erityisesti varhaispedagogiikan osaajana. Tavoitteena on varhaiskasvatussuunnitelmaan kirjattu lapsen kokonaisvaltainen oppiminen tilanteissa, joissa lapsella on mahdollisuus kokea itsensä keskeisenä toimijana. Yksittäiset uskonnolliset tuokiot eivät ole merkityksellisimpiä päivähoidossa, vaan uskonto ja uskontokasvatus tulee mieltää osaksi arkea ja elämää. (Petäjä 2008, 125–126.)

4 KAUPUNGIN JA SEURAKUNNAN VARHAISKASVATUSPALVELUT

4.1 Hyvinkään kaupungin varhaiskasvatuspalvelut

Hyvinkää on noin 46 000 asukkaan kaupunki Uudellamaalla, noin 50 kilometrin päässä Helsingistä. Hyvinkää on talousalueensa keskus. Siellä on ominaista omakotitaloasuminen, toisaalta keskusta on muuttunut kasvun myötä ja saanut korkeita kerrostaloja kaupunki-ilmeeseensä. Hyvinkään pinta-ala on 336,66 neliökilometriä. Asukasluku oli vuoden 2014 lopussa 46 398. (Hyvinkää info i.a.)

Hyvinkään kaupungin varhaiskasvatuspalvelut on suunnattu 0–6-vuotiaille lapsille, joka sisältää hoitoa, varhaiskasvatusta ja opetusta sekä esiopetusta perusopetuslain mukaisesti. Esiopetusta järjestetään yhteistyössä opetustoimen kanssa. Varhaiskasvatuspalvelut ovat Hyvinkäällä myös sosiaalipalvelua vanhemmille. Sosiaalipalvelu mahdollistaa vanhempien työssäkäynnin tai opiskelun. 0–6-vuotiaiden lasten vanhemmat saavat valita kunnallisen päivähoitopaikan tai yksityisen hoidon tuen. Alle 3-vuotiaiden lasten vanhemmat saavat myös kotihoitoa tukea. (Hyvinkään kaupunki i.a.)

Varhaiskasvatuspalvelut korostavat lapsinäkökulmaa. Hyvinkäällä pyritään siihen, että lapset ja vanhemmat saisivat vaikuttaa varhaiskasvatustoimintaan. Palveluja arvioidaan kunnioittaen asiakkaiden näkemyksiä ja kokemuksia. Perheiden vaikutusmahdollisuuksia lisätään käymällä kasvatustilaisuuksia vähintään kerran vuodessa. (Hyvinkään kaupunki i.a.)

Hyvinkään kaupungin varhaiskasvatussuunnitelmassa todetaan, että uskonnollis-katsomuksellisessa orientaatioissa kohdataan uskonnollisia, hengellisiä ja henkisiä ilmiöitä ja asioita. Lähtökohtana on lapsen oma uskonto ja katsomus. Tavoitteena on antaa lapselle mahdollisuus hiljaisuuden kokemiseen ja ihmetteilyyn, kyselemiseen ja pohdintaan. Uskonnolliset juhlat ovat osa lapsen kohtaamaa uskonnollista elämää. (Hyvinkään varhaiskasvatussuunnitelma 2013, 23–25.)

4.2 Hyvinkään seurakunnan lapsi- ja perhetyö

Hyvinkään seurakunnan väkiluku oli vuoden 2014 lopussa 33 114. Väkiluku aleni 1,4 %:lla eli 466 jäsenellä vuoden 2014 aikana. Hyvinkääläisistä seurakuntaan kuului 71,4 % vuoden 2014 lopussa. (Toimintakertomus ja tilinpäätös 2014, 35.)

Seurakunnan toiminnassa tarjotaan lapsille vahvat juuret ja kantavat siivet antamalla lapsille kristillisiä arvoja lapsilähtöisen toiminnan kautta. Seurakunnassa lasta pidetään arvokkaana ja toimitaan vanhempien kanssa kasvatuskumppanuudessa. (Hyvinkään seurakunta i.a.)

Seurakunnan lapsi- ja perhetyön toiminta-ajatuksena on toimia kastekäskyn mukaisesti kasvatuskumppanuudessa vanhempien kanssa, ylläpitää arkipäivän kristillisyyttä ja antaa ihmisille mahdollisuus osallistua matalan kynnyksen toimintaan seurakunnassa. Tämä toteutuu perhemessuissa, joita pidetään noin kerran kuukaudessa eri puolilla Hyvinkäällä. Viikoittain kokoontuvat päiväkerhot tavoittavat noin kaksisataa lasta ja heidän perheensä. Päiväkerhot kokoontuvat 2-3 kertaa viikossa 2-3 tuntia kerrallaan. Perhekerhoja kokoontuu viidessä eri toimipisteessä ja ne tavoittavat yli sata perhettä viikoittain. Vauvojen ja taaperoiden sylimuskarit tavoittavat noin 50 perhettä. Koululaisten iltapäivätoiminnassa on mukana noin kaksisataa lasta viidessä eri toimipisteessä. Pyhäkouluja on monenlaisia, jotka tavoittavat kymmeniä lapsia ja heidän perheitään. Lisäksi on toimintaa erilaisilla retkillä, leireillä ja tapahtumissa sekä erilaisissa teemakirkoissa, kuten vauvakirkoissa. Kohtaaminen ja tuen antaminen koetaan keskeisinä tehtävinä kaikessa toiminnassa. (Toimintakertomus ja tilinpäätös 2014, 63.; Hyvinkään seurakunta i.a.)

Varhaiskasvatuksen kanssa tehtävä yhteistyö tavoittaa suurimman osan päivähoidossa olevista lapsista. Tämä kuuluu olennaisena osana nykyiseen työhöni. Lapsityönohjaajana koordinoin seurakunnan lastenohjaajien vierailuja päiväkodeissa, joissa he pitävät seurakuntahetkiä tai käyvät muutoin vierailulla esimerkiksi suunnittelemassa yhteistyötä ja toimivat mentoreina päivähoidon henkilökunnalle. 8 lastenohjaajaa käy 3-4 kertaa sekä syys- että kevätkaudella päivä-

kodeissa. Hyvinkäällä on yli 30 päiväkotia yksityiset päiväkodit mukaan lukien. Lisäksi yhteistyöhön kuuluu päiväkodeille järjestettävät joulu- ja pääsiäiskirkot sekä kevätretket Sääksin leirikeskukseen. Lisäksi on muun muassa kirkkovierailuja.

Seurakunnan lapsi- ja perhetyössä on vuonna 2015 yhteensä 26 työntekijää. Lastenohjaajia on 23, lapsityönohjaajia on kaksi ja yksi lapsi- ja perhetyön pappi. Lisäksi tehdään yhteistyötä koko seurakunnan kasvatuksen kanssa, johon kuuluvat varhaisnuoriso-, nuoriso-, koulu-, rippikoulu-, erityisnuoriso- ja oppilaitustyö. (Hyvinkään seurakunta i.a.)

5 AIEMMAT TUTKIMUKSET JA OPINNÄYTETYÖT

Kaisa Kaartinen ja Katja Sarkkinen (2014) ovat valmistaneet uskontokasvatusmateriaalia Hangonsillan päiväkodin uskontokasvatushetkiin. Tämän työn lähtökohtana oli varhaiskasvatuksen kentältä nouseva tarve uskontokasvatuksen laadukkaaseen kehittämiseen. Materiaali sisältää kertomuksia, taulukuvia ja juhlapyhiin liittyviä toimintavinkkejä.

Minna Martikainen ja Anne Uotinen (2012) ovat tehneet opinnäytetyön Mäntsälän seurakunnan lapsityön ja Mäntsälän kunnan päivähoidon yhteistyön kehittämisestä. Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on ollut kehittää kunnan ja seurakunnan välistä yhteistyötä, jonka lisäksi he ovat tutkineet uskonnolliskatsomuksellisen orientaation toteutumista Mäntsälän kunnan päiväkodeissa. Tavoitteena on ollut löytää päivähoidon tuentarpeet, joihin seurakunta voisi vastata.

Kaarina Vähätalo (2012) on produktiollaan tukenut Viherkodon päiväkodin työntekijöitä uskontokasvatuksen toteuttamisessa. Opinnäytetyö sisältää uskontokasvatuksen materiaalia kasvatushenkilökunnan käyttöön. Materiaalissa on keskeisten juhlapyhien toteutusideoita ja tietoa niiden merkityksistä.

Katja Hemmilän (2011) tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää kasvattajien käsityksiä päivähoidossa toteutettavasta uskontokasvatuksesta ja mitä kehitettävää päivähoidon ja seurakunnan yhteistyössä on kasvattajien mukaan.

Eeva-Sisko Vaalgamaan (2003) väitöskirjassa tarkasteltiin Suomessa vuosina 1973–1983 käytyä keskustelua päivähoidon uskontokasvatuksesta kirkon, valtiotuhallinnon ja median tuottaman arkistoaineiston valossa. Tutkimuksen tarkoitus oli selvittää, miten suomalainen yhteiskunta ratkaisi päivähoidon uskontokasvatuksesta syntyneen ongelman, ja miten päädyttiin siihen ratkaisuun, jossa uskontokasvatus on edelleenkin osa yhteiskunnan järjestämää päivähoitoa.

Marja Pesosen (2001) tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää ammatillisen lisäkoulutuksen kurssilaisten mentorointikokemuksia ja niiden hyötyä kehittämiss-hankkeen etenemiselle sekä heidän asiantuntijuutensa kehittymiselle.

6 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

6.1 Aineiston keruu ja analysointi

Eskolan ja Suorannan (1999, 61) mukaan laadullisessa tutkimuksessa pyritään kuvaamaan jotakin tiettyä tapahtumaa, ymmärtämään tiettyä toimintaa tai antamaan teoreettisesti mielekäs tulkinta jostakin ilmiöstä. Siinä ei pyritä tilastollisiin yleistyksiin.

Laadullisessa tutkimuksessa aineiston koolla ei ole välitöntä vaikutusta tutkimuksen onnistumiseen. Aineiston tarkoitus on toimia tutkijan apuna tutkittavan ilmiön ymmärtämisessä, vastauksia tarvitaan sen verran, mikä on aiheen kannalta välttämätöntä. (Eskola & Suoranta 1999, 61–63.)

Laadullisen tutkimuksen analyysi ei ole helppoa, koska siihen ei ole olemassa yhtä oikeaa tapaa. Vaihtoehtoja tutkimuksen analysointiin on paljon ja aineistoon tutustuessi ja sitä teemoitellessa tutkija joutuu tekemään jo alustavia valintoja. (Hirsjärvi ym. 2007, 219.)

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää, millaisia kokemuksia mentoreilla on uskonnollis-katsomuksellisen orientaation toteutumisesta päiväkodin arjessa. Tutkimuksen kohderyhmänä oli neljä mentorikoulutuksen käynyttä kaupungin varhaiskasvattajaa. Marraskuussa vuonna 2014 lähetin haastattelupyynnön sähköpostilla kuudelle kasvattajalle, joista neljä vastasi myöntävästi. Yksi vastaamattomista oli sillä hetkellä äitiyslomalla ja toinen jätti vastaamatta viestiini.

Haastatteluaineiston keruumenetelmäksi valitsin puolistrukturoidun haastattelun, jossa on teemahaastattelun piirteitä. Se sopii aineiston keruumenetelmänä useiden ilmiöiden tutkimiseen. Teemahaastattelussa otetaan huomioon ihmisten tulkinnat asioista. Heidän asioille antamansa merkitykset ovat keskeisiä samoin kuin se, että merkitykset syntyvät vuorovaikutuksessa. Teemahaastattelu on

puolistrukturoitu menetelmä sen vuoksi, että haastattelun aihepiirit eli teema-alueet ovat kaikille samat. Teemahaastattelun aihepiirit, joista tehdään tarkentavia kysymyksiä, on suunniteltu etukäteen. Teemahaastattelussa on tarkoitus käydä läpi keskustelemalla kaikkien haastateltavien kanssa samat teemat eli aiheet, mutta ei välttämättä samassa laajuudessa ja samassa järjestyksessä. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 48.)

Opinnäytetyön tutkimusympäristö oli Hyvinkään kaupungin varhaiskasvatuspalveluiden päiväkodit, joissa haastateltavat työskentelevät. Haastateltavat ovat käyneet mentorikoulutuksen ja ovat töissä eri päiväkodeissa. Anoin tutkimusluvan kaupungin varhaiskasvatuspäälliköltä. Sen saatuani esitin kutsun haastatteluun sähköpostilla, jossa kerroin työn tarkoituksesta, tavoitteista ja siitä, että haastateltavien henkilöllisyys ei tule missään vaiheessa esille (Liite 1). Haastattelun kysymykset olin lähettänyt etukäteen tiedoksi kaupungin varhaiskasvatuspäällikölle (Liite 2).

Haastatteluiden kysymykset olivat seuraavat: Millaista uskontokasvatus oli päiväkodissa ennen mentorikoulutusta, millainen koulutuksen anti oli ja millaista uskontokasvatus on ollut koulutuksen jälkeen. Lisäksi pyysin kertomaan arjen kokemuksia uskontokasvatukseen liittyen. Lopuksi oli mahdollista sanoa jotakin, mitä muuta halusi asiasta kertoa.

Haastatteluajat ja -paikat sovin haastateltavien kanssa puhelimitse. Näin saatiin sovittua heti molemmille sopiva aikataulu. Suoritin haastattelut haastateltavan päiväkodissa, jotta haastateltava kokisi tilanteen mahdollisimman luontevaksi. Toteutin haastattelut joulukuussa vuonna 2014 ja tammikuussa vuonna 2015. Haastattelun alussa haastateltava allekirjoitti suostumuksen haastatteluun ja haastattelun nauhoitukseen. Osan nauhoituksista toteutin iPadilla ja osan puhelimitse. Olin laatinut haastattelukysymykset valmiiksi tutkimuskysymyksiin nojautuen. Lisäkysymysten ja tarkentavien kysymysten esittäminen oli mahdollista haastattelun kuluessa. Ensimmäisen haastattelun jälkeen osasin painottaa haastatteluissa tiettyjä asioita, jotta ymmärtäisimme kysymysten asettelun samalla tavalla. Myös lisäkysymysten ansiosta vääriä tulkintoja oli mahdollista korjata. Mielestäni kysymysten väärinymmärryksiltä vältyttiin.

Ääninauhaa haastatteluista kertyi yhteensä kaksi tuntia ja 10 minuuttia. Haastattelut litteroin kokonaan sanasta sanaan heti kunkin haastattelun jälkeen. Tekstiä tuli yhteensä 33 sivua A4-paperiarkkia. Litterointien jälkeen tein vielä tarkistuskuuntelun, jossa vertasin litteroitua aineistoa tallennettuun aineistoon ja näin varmistin aineiston oikeellisuuden.

Tutkimuksen alkuvaiheessa oli tarkoitus tehdä narratiivinen tutkimus. Mutta aineiston litteroituani ja tehtyäni sisällönanalyysiä luovuin siitä suunnitelmasta. Haastatteluista ei ollutkaan mielekästä tehdä narratiivista tutkimusta. Olin suunnitellut niin, että kokoon haastatteluista yhden tyypikertomuksen, mutta se ei onnistunutkaan. Mietin uutta näkökulmaa tutkimukseen. Päädyin haastatteluai-
neiston teemoitteluun. Teemat nousivat haastatteluista. Tein sisällönanalyysin kuuteen eri teemaan pohjautuen. Teemat olivat mentorikoulutus, päiväkodin sisäinen yhteistyö, yhteydet seurakuntaan, yhteydet vanhempiin, eettiset kysymykset ja lisäkoulutus. Kaikkiin näihin teemoihin löytyi haastatteluista hyvin aineistoa.

6.2 Luotettavuus ja eettisyys

Tutkimustoiminnassa eettisyys näkyy ihmisten kunnioittamisena, kriittisenä asenteena vallitsevia käytäntöjä ja tarjottuja tietoja kohtaan sekä tapaa, jolla työhön suhtaudutaan. Rakentavan kriittisyyden pohjalta on mahdollista rakentaa ja kehittää hyviä ammattikäytäntöjä. Eettisyyden tulee näkyä läpi koko opinnäytetyöprosessin ajan. (Kohti tutkivaa ammattikäytäntöä 2010, 11–12.) Tutkimuksen tekemisessä tulee soveltaa menetelmiä, jotka ovat eettisesti kestäviä. Tässä tutkimusprosessissa eettisyyden huomioiminen näkyy siinä, että tapa, jolla suhtaudun opinnäytetyöni tekemiseen, on eettisesti kestävä. Olen pyrkinyt säilyttämään opinnäytetyössäni läpinäkyvyyden ja rehellisyyden.

Tutkimuksen eettisiin periaatteisiin kuuluu tutkimusluvan hankkiminen yhteistyötaholta ja tutkittavilta henkilöiltä. Tutkijan ja tutkittavien välillä ei myöskään saa olla sellaista suhdetta, joka vaikuttaisi tietojen antamisen vapaaehtoisuuteen.

(Eskola & Suoranta 1999, 52–55.) Opinnäytetyön tekemiseen sain tutkimusluvan kaupungin varhaiskasvatuspäälliköltä. Haastateltavilta pyysin luvan haastatteluun jo ensimmäisessä viestissä, jonka lähetin heille sähköpostiviestinä.

Tutkimuksen luotettavuudessa on otettava huomioon se, että olen haastateltaville tuttu. Tämän vuoksi haastateltavien vastauksissa saattaa olla miellyttävyyden tuntua. Toisaalta tuttuus voi olla hyödyllistä tässä tutkimuksessa. Haastattelutavat tietävät, että minä tutkijana tiedän asiasta paljon, koska olemme osallistuneet samaan koulutukseen. Luottamus toisiimme on syntynyt jo aikaisemmin ja sillä on suuri merkitys. Myös kieli, jota käytämme, on sama.

Osallistuin samaan koulutukseen haastateltavien kanssa. Olen tehnyt päiväkodissa samaa työtä kuin hekin ollessani lastentarhanopettajana päiväkodissa. Tällä hetkellä olen lapsityönohjaajana Hyvinkään seurakunnassa ja yksi työaloistani on yhteydet kaupungin varhaiskasvatukseen. Tämä tuo omat haasteensa. Irrottautuminen työntekijän roolista aineiston tarkastelemiseen ja analysointiin vaatii koko ajan tietoisuuden siitä, että olen tutkija, en kollega. Tämä tuo toisaalta mahdollisuuksia enemmän, kun tuntee ja tietää päivähoidon arkea ja toisaalta haasteellisuuden siitä, että olen ulkopuolinen tutkija.

Tutkimuksen luotettavuutta voidaan arvioida tutkimustulosten toistettavuuden eli reliaabelisuuden ja tutkimuksen pätevyyden eli validiuden kautta. Tutkimuksen luotettavuutta korostaa tutkijan tarkka kuvaus tutkimuksen toteuttamisesta. Laadullisessa tutkimuksessa tutkija on tutkimuksen keskeinen työväline ja luotettavuuden arviointi koskee koko tutkimusprosessia. Tutkimuksen luotettavuutta lisää teoreettisen viitekehyksen ja kyselyn tulosten vastaavuus. (Eskola & Suoranta 1999, 209–212, Hirsjärvi ym. 2007, 226–228.)

Diakonia-ammattikorkeakoulun ohjeiden mukaan tutkimuksessa haastateltavalle tulee selvittää tutkimuksen tarkoitus ja aihe sekä tutkimuksen kulku (Kohti tutkivaa ammattikäytäntöä 2010, 55). Sähköpostilla lähettämässäni haastattelupyynnössä kerroin kyseiset asiat selkeästi. Haastateltavilta sain kirjalliset luvat tutkimuksen tekemiseen haastattelun alussa. Suoritin haastattelut haastateltavan päiväkodissa, jotta haastattelutilanne olisi mahdollisemman luonteva. Haas-

tattelutilanteessa pyrin itse olemaan mahdollisemman luonteva ja avoin, jotta haastateltavan omat mielipiteet ja tulkinta saisi mahdollisimman paljon tilaa. Hirsjärven ja Hurmeen (2000, 188) mukaan haastattelujen tulosten yleistettävyyttä rajallisesta aineistosta ei kuitenkaan odoteta ja sen lisäksi tutkimustulos riippuu aina historiallisista ja kulttuurisista tekijöistä, myös jokainen haastateltava ja haastattelutilanne on erilainen.

Tuloksen reliabiliteettia lisää tutkijan tarkkuus ja kriittisyys läpi koko tutkimusprosessin. Tulokset voivat olla sattumanvaraisia, jos aineisto on kovin pieni. Litteroitua aineistoa oli kuitenkin 33 sivua A4-paperiarkkia, joten aineistoa oli mielestäni riittävästi tähän tutkimukseen. Opinnäytetyön tuloksia tarkastelin sen mukaan, kuinka tasapuolisesti ja oikeudenmukaisesti olin eri näkökulmia käsitellyt. Lisäksi tulosten julkistamisessa avoimuus on tärkeää.

Hirsjärven ym. (2007, 220–222) mukaan tutkimuksen analyysi, tulkinta ja johtopäätösten teko ovat tutkimuksen ydinasioita, joten huolellinen analysointi sekä raportointi tutkimus- ja analysointivaiheista lisäävät luotettavuutta ja eettisyyttä. Olen pyrkinyt huolellisuuteen ja tarkkuuteen kaikissa vaiheissa. Kun litteroin materiaalia, pyrin siihen, että otin aineistosta esiin tutkimustuloksiin haastateluissa selkeästi esiin tulleet asiat, jotka koin tutkimuksen kannalta tärkeiksi. Kaikkea tietoa ei välttämättä tarvitse analysoida, vaan vastauksia haetaan tutkimuskysymyksiin.

Haastateltavien henkilöllisyyttä olen suojannut käsittelemällä aineistoa niin, ettei haastateltavaa voi tunnistaa. Pidin myös huolta siitä, että tutkimustuloksistani ei selviä, keitä olen haastatellut tutkimukseeni. Pieni haastateltavien määrä tosin vaikeuttaa tunnistamattomana pysymistä. Toisaalta pieni määrä voi pitää haastateltavat helpommin tunnistamattomina.

7 KOKEMUKSIA MENTORIN ARJESTA PÄIVÄKODISSA

7.1 Mentorikoulutus

Haastateltavat olivat tyytyväisiä koulutukseen. Oli hyvä, että se oli kahdessa jaksossa. Jaksojen välillä oli tehtävä, jonka sai tehdä omaan työhön liittyen. Näin asioita tuli jokaisen mietittyä ja käsiteltyä ensimmäisen koulutusjakson jälkeen. Toiseen koulutusjaksoon mennessä oli ehtinyt pohtia ja miettiä asioita. Koulutuksessa oli mahdollista kysellä työyhteisössä esiin nousseita kysymyksiä. Haastateltavien mielestä koulutuksen aikana uskontokasvatuksen kokonaiskuva selkeytyi. Koulutuksesta tuli hyvin paljon uusia ajatuksia. Myös koulutuksen jälkeen työyhteisössä on tullut paljon hyviä keskusteluja aiheesta. Koulutuksessa toteutui seurakunnan varhaiskasvatuksen keskeinen tehtävä, joka Petäjän (2008, 125–126) mukaan on eri tavoin tukea ja mahdollistaa päivähoidon oman uskontokasvatuksen toteutuminen päivähoidon kasvattajien voimin. Yhdessä on saatu vastauksia ja varmuutta siitä, miten uskontokasvatusta toteutetaan omassa päiväkodissa ja samalla toteutetaan päivähoitolakia.

Eli me paljon keskusteltiin, just siitä, mitä se uskontokasvatus on päiväkodissa ja mitä se katsomuksellisuus ja miten me otetaan se täällä meidän seinien sisällä. Tämmösiä keskusteluja me paljon käytiin ja sitten mietittiin sitä, millaiseksi se voisi täällä meillä muotoutua.

Koulutuksella on ollut paljon merkitystä omaan ajattelumaailmaan. Se herätti itseä ajattelemaan uskontokasvatusta laajemmin ja uskontokasvattajana olemista. Haastateltavat olivat huomioineet sen, miten osallistuvat yhteisiin seurakuntahetkiin ja miten tiedostavat itsessään ne asiat, jotka on koulutuksessa oppinut. Uskontokasvatus kulkee koko ajan mukana ja on tiedostetusti läsnä koulutuksen antaman tuen ja opetuksen myötä.

Ajattelen asioita eri tavalla ja syvemmin kuin ennen. Koulutuksessa saadut kokemukset ovat tuoneet lisää ja antaneet minulle rohkeutta, miten minä itse osaan ja uskallan heittäytyä lasten mukaan. Elämyksellinen kokeminen ja tekeminen on hyvä herättelijä.

Koulutus antoi uusia välineitä toteuttaa uskontokasvatusta päiväkodissa. Kirja, jota koulutuksessa käytettiin, oli nimeltään ”Lapsenkaltainen”. Se koettiin hyväksi käsikirjaksi. Koulutuksessa tuli tutuksi monet uskonnolliset lasten kirjat ja niiden saatavuus esimerkiksi kirjastosta. Myös muuta aiheeseen liittyvää kirjallisuutta osattiin etsiä paremmin koulutuksen jälkeen. Myös seurakunnan apu kirjallisuuden etsimiseen ja lainaamiseen koettiin huomion arvoisena asiana.

7.2 Päiväkodin sisäinen yhteistyö

Työyhteisössä keskusteltiin uskontokasvatukseen liittyen enemmän mentorikoulutuksen jälkeen. Henkilökunnalla on erilaisia mielipiteitä ja se aktivoi keskusteluja. Kaikki haastateltavat olivat keskustelleet omissa päiväkodeissa siitä, että uskontokasvatus kuuluu kaikille kasvattajille. Tosin se koetaan vaikeana tehtävänä. Mutta on alettu ymmärtää, että päivähoitolaki velvoittaa uskontokasvatuksen suunnitteluun ja toteutukseen kaikkia päivähoidon kasvattajia. Mattilan (2008, 62–64) mukaan uskontokasvatus on yhdessä ihmettelemistä, pohtimista, elämistä ja kokemista.

Jotenki se aktivoitui. Ei mitään suurta, mutta keskustelu aktivoitui. Palautetta saa aina silloin tällöin. [---] Tullaan kun tiedetään, että minä olen se yhdyshenkilö.

Haastatteluista kävi ilmi, että päiväkodeissa on panostettu enemmän uskontokasvatukseen mentorikoulutuksen jälkeen. On ollut muun muassa elämyksellistä retkeilyä, seurakuntahetkiä ulkona ja kirkkovierailuja. Lasten osallisuutta ja vuorovaikutusta on lisätty. Uskontokasvatuksen elävöittämiseen on käytetty draamaa ja käsinukkeja. On löytynyt enemmän kirjallisuutta ja sitä on osattu etsiä aikaisempaa paremmin. Tietoisuus erilaisista materiaaleista on lisääntynyt.

Hyvä kokemus on ollut, kun päiväkodissa järjestettiin ristiäiset. Siihen liitettiin paljon lapsia osallistavaa toimintaa. He saivat tuoda oman kuvan ristiäisistä, nimiäisistä tai vauva-ajasta. Kuvat laitettiin seinälle ja niistä keskusteltiin useita kertoja päiväkodin arjessa. Lapset kokivat tärkeänä saada tuoda oman kuvansa päiväkotiin ja saada kertoa omasta vauva-ajastaan toisille lapsille ja aikuisille.

Päiväkodissa on tapana olla oman kirjan päiviä. Silloin lapset ovat tuoneet usein uskontoon liittyviä lastenkirjoja. Niissä on hyviä aiheita, kuten anteeksi pyytäminen ja antaminen, kaverit ja kiusaaminen. Kun lapsille luetaan kirjaa, aikuinen ei saa alkaa selitellä liikaa. Lapset alkavat pohtia asioita ja oivaltavat kirjojen kautta viisaita ajatuksia.

Päiväkodissa korostetaan kulttuurin ja perinteen merkitystä. Siihen sisältyy kodin juhlat ja juhlapyhät. Niiden yhteydessä puhutaan arjesta, juhlasta ja pyhästä. Käytetään symbolikieltä, musiikkia, värejä, kynttilöitä ja ääniä. Lapsia myös ohjataan tunteiden tunnistamiseen, näyttämiseen ja nimeämiseen. Mattilan (2008, 62–64) mukaan uskontokasvatus auttaa lapsen identiteetin muodostumisesta ja antaa valmiuksia lapselle kohdata erilaisia uskontoon liittyviä asioita.

Yksi haastateltavista nosti esille maahanmuuttajataustaiset lapset. Heidän kanssaan on keskusteltu paljon. Ne keskustelut ovat virinneet spontaanisti ja ne ovat olleet hyvää vuoropuhelua. Niissä on tullut esille toisten kunnioitus. On koettu hyvänä keskustella rehellisesti ja luontevasti lasten kanssa.

Me keskusteltiin ja retkilläkin keskusteltiin. Se saattoi viritä ihan missä vaan. [---] Minä sanoin, että jos minä kunnioitan teidän uskontoa niin teidän täytyy kunnioittaa meidän uskontoa.

Yksi haastateltavista kertoi jatkavansa mentorointia enemmän toisten ryhmien kanssa. Hänen aikomuksensa oli myös ottaa toisista ryhmistä ”oppipojat”, jotka tulevat mukaan mentorointiin. Näin saadaan mentorointi laajemmin osaksi päiväkodin arkea ja useamman ryhmän kasvattajat pääsevät siitä useammin osallisiksi. Pesosen (2008, 105) mukaan mentoroinnin tavoitteena on, että molemmat oppivat toisilta uusia tietoja ja taitoja sekä molemmat voivat kehittää omaa persoonallista osaamistaan.

Työillassa henkilökunta on saanut sanoa oman muistonsa joulusta. Jokaisella on jokin muisto. Esille nousi myös huonoja muistoja. On hyvä, että asioista voi keskustella työyhteisössä. Näin työkaverit tulevat tutummaksi, joka auttaa arjen yhteistyöhön. Tämä vahvistaa samalla omia valmiuksia lasten kanssa keskuste-

lemiseen. On hyvä, että asioista puhutaan eri-ikäisten ja erilaisten ihmisten kanssa. Tämä vastavuoroinen keskustelu on merkittävää siinäkin suhteessa, että lasten hämmästelyyn ja kysymyksiin voi olla vaikea päästä itse mukaan, jos ei ole saanut kokea samaa kokemusta toisen aikuisen kanssa (Pesonen 2008, 105–112).

Pidin esitelmän työillassa. Kysyin joulutavoista ja kaikki halusivat kertoa. [---] En voinut pysäyttää sitä keskustelua, vaan oli tärkeää että kaikki sai sanoa oman kokemuksensa, joka jaettiin työyhteisön kesken.

7.3 Yhteydet seurakuntaan

Kokemukset olivat samankaltaisia kaikilla haastateltavilla. Haastateltavien päiväkodeissa uskontokasvatus on toteutunut hyvässä yhteistyössä seurakunnan kanssa. Yhteistyöhön kaikki luettelivat seurakuntahetket, joul- ja pääsiäiskirkot sekä Sääksin leirikeskuksessa vietettävät kevätretkipäivät. Yksi päiväkotiki on käyttänyt kirkkosalia jumppasalina. Lisäksi on saatu erilaista uskonnollista kirjallisuutta seurakunnalta ja tehty kirkkovierailuja siten, että seurakunnasta on tullut ”opas” mukaan.

Aktiivisesti mukana yhteisissä tilanteissa, srk-hetket, joul- ja pääsiäiskirkot, Sääksin retket. Jouluun ja muihin juhlapäiviin liittyviä tilanteita.

Yksi haastateltava mainitsi sen, että yhteistyön monimuotoisuus riippuu seurakunnan lastenohjaajasta, joka pitää seurakuntahetket päiväkodissa. Martikaisen ja Uotisen (2012) tulokset olivat samansuuntaisia, joissa he mainitsivat vaihtelua päiväkotien kanssa tehtävän yhteistyön määrän suhteen. Lisäksi haastateltava mainitsi, että aikaisemmin tehtiin enemmän yhteistyötä pappien kanssa. Esimerkiksi silloin, kun järjestettiin pitkiä projekteja, kuten häät. Siihen liitettiin uskontokasvatus, kansanperinne ja tapakulttuuri. Seurakunnan työntekijöitä oli monipuolisesti mukana toteuttamassa projektia eri vaiheissa. Päivähoidon uskontokasvatuksen sanotaan olevan uskontoihin tutustumista ja lähtee aina liikkeelle jostakin perinteestä (Pellikka 2011, 152–153.).

Yhteistyön seurakunnan kanssa on koettu monipuolistuneen. Yhteistyö on avoimempaa ja on tullut rohkeutta puhua enemmän. Yhteinen suunnittelu on lisääntynyt. On suunniteltu yhdessä seurakuntahetkiä ja sitä, mitä päiväkodissa voisi niiden väliajoilla tehdä. Yhteistä aikaa suunnitteluun koetaan olevan liian vähän koko henkilökunnalle. On koettu myös, että seurakunnan työntekijät ovat enemmän sitoutuneita päivähoidon kanssa tehtävään yhteistyöhön. Se koetaan rikkautena. Päivähoidon kasvattajat arvostavat pysyvyyttä ja jatkuvuutta yhteistyöhön, etenkin seurakuntahetkiin. Joissakin päiväkodeissa lastenohjaaja ehtii olla päiväkodin arjessa mukana ja se on koettu hyväksi. Lapsen näkökulmasta katsottuna lasta tuetaan kokonaisvaltaisesti siten, että uskontokasvatus mielletään osaksi elämää ja arkea, ei vain erityistilanteisiin (Petäjä 2008, 126). Päiväkodeissa ollaan tyytyväisiä siihen, että seurakuntahetket on kohdennettu erikseen pienille ja isoille lapsille ikätaso huomioiden. Aiheiden toivottiin elävän päivähoidon arjessa. Jatkotyöskentelyn kerrottiin lisääntyneen. Aiheet ovat herättäneet lapsia keskustelemaan. Värituskuvat on koettu hyvänä lisänä.

Yhteiset suunnittelut seurakunnan lastenohjaajan kanssa oli koettu hyväksi. Joskus tosin uskontokasvatuksen on koettu ”jääneen jalkoihin”, kun on tullut muita projekteja tai esteitä, kuten sairaslomia.

Hyviä kokemuksia oli erilaisista retkistä, muun muassa kirkkovierailuja, urkkonsertteja, käynnit hautausmaalla ja pieneläinhautausmaalla. Joihinkin on pyydetty seurakunnan työntekijä mukaan tai etukäteen vierailemaan kyseiseen aiheeseen liittyen. Osallistuminen päiväkotien joulun- ja pääsiäiskirkkoihin on koettu mielekkäänä, varsinkin kun on ollut mahdollisuus osallistua ohjelman suunnitteluun ja toteutukseen.

Haluan antaa lapsille esimerkiksi joulun aikaan elämyksiä, makuja, tuoksuja, lauluja, musiikkia, satuja, tarinoita, elokuvia. Kuitenkaan unohtamatta tärkeintä joulun sanomaa. Joulujuhlassakin esitettiin joulukuvaelma.

Henkilökunnan koettiin kaipaavan tukea omien asioiden käsittelyyn ja voimia jaksamiseen. Koetaan olleen ahdistumista esimerkiksi Jokelan tragedian jäl-

keen. Henkilökunnalla on ollut aistittavissa omaa surua ja läheisten kuoleman aiheuttamaa surua. Niiden asioiden kohtaamiseen ja läpikäymiseen koettiin kaivattavan tukea seurakunnalta.

7.4 Yhteydet vanhempiin

Päiväkodeissa toteutettiin kasvatuskumppanuutta vanhempien kanssa. Vanhempien tekemiä päätöksiä kunnioitetaan ja noudatetaan. Vanhempien kanssa käytävät keskustelut pohjavat sille, että uskontokasvatus on perheen oma asia ja päivähoito vahvistaa sitä yleissivistävästi (Halme 2010, 8). Haastateltavat kokivat haasteelliseksi sen, että päiväkotien johtajat käyvät aloituskeskusteluissa uskontokasvatukseen liittyvät asiat läpi. Kuitenkaan johtajat eivät ole juurikaan osallistuneet seurakuntahetkiin, joten he eivät tiedä, mitä ne pitävät sisällään. Heidän pitäisi osata kertoa niistä ja myös uskonnollis-katsomuksellisesta orientaatiosta uusille perheille, jotka aloittavat päivähoidon.

Seurakuntahetkiin tulisi olla kaikkien mahdollisuus osallistua. Sen tarkoitus on tukea päivähoidon uskontokasvatusta, eikä se ole kristillistä kasvatusta. Valtakunnallisissa varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2005) sanotaan, että uskonnollis-katsomuksellinen orientaatio pitää sisällään sen, että lapsen oman uskonnon tai katsomuksen perinteeseen sekä tapoihin ja käytäntöihin perehdytään. Myös ryhmään kuulumisen ja sen mukana olemisen ja osallistuminen ovat tärkeitä kokemuksia lapselle. Tosin vanhemmat päättävät lapsensa osallistumisen seurakuntahetkiin, ja tässä kunnioitetaan vanhempien valintaa. Haastateltavien kokemus kuitenkin oli, että hyvin harva vanhempi kieltää lapsensa osallistumisen niihin.

Kun on se pieni porukka sivussa niin sitä kun ei oikein soisi.

Yhtenä ehdotuksena tuli, että seurakunta voisi tiedottaa perheitä siitä, mitkä ovat seurakuntahetkien sisällöt. Se, että ne ovat Varhaiskasvatussuunnitelman (2005) mukaisia ja että ne ovat tarkoitettu kaikille, voisi olla esimerkiksi kuukausitiedotteessa. Näin tieto menisi suoraan vanhemmille. Tämä tiedottaminen tu-

kisi sekä päivähoidon että seurakunnan kasvatuskumppanuutta vanhempien kanssa.

Sitä mää oon vähän pohtinu vaan että voisko seurakunta auttaa siinä asiassa että uusille perheille ja jo täällä olevillekin enemmän tuotais esille sitä, että nämä seurakuntahetket on tarkoitettu kaikille.

Päivähoidossa toivottiin yhteisiä tilanteita ja ohjelmaa vanhempien kanssa yhdessä. Yhtenä ehdotuksena tuli, että vanhemmat voisivat osallistua kirkkokohtaan. Yhdessä päiväkodissa on suunniteltu järjestettävän joululaulajaiset, jonne vanhemmat voisivat tulla mukaan.

Päivähoito on vähän mennyt siihen, että pelätään. Olihan meillä taas joulukirkko, jossa oli evankeliumikuvaelma lasten esittämänä. Se taas oli lapsille, että sitä he eivät elä vanhempiensa kanssa yhdessä.

7.5 Eettiset kysymykset

Uskontokasvatuksen kokemukset olivat hyvin moninaisia. Monet vastauksista siirtyivät herkästi eettiseen kasvatukseen. Lasten kysymykset ovat monipuolisia. Kasvattaja on joutunut itse pohtimaan niitä ja miettimään, miten vastaa lapselle, varsinkin eettisiin aiheisiin liittyviin kysymyksiin.

Eettisyyden katsotaan olevan lähellä uskontokasvatusta. Kiusaamiseen liittyvät asiat koetaan tärkeinä. Eettisyyteen liittyy myös ystävyys, kaveruus, yhteisten sääntöjen sopiminen, erilaisuuden hyväksyminen ja ihmisyyden arvokkuus. Näitä aiheita käsitellään päivähoidon arjessa sekä uskontokasvatuksessa että eettisessä kasvatuksessa suunnitellusti ja spontaanisti.

Puhutaan ystävyydestä, kaveruudesta syksyllä varsinkin, kun luodaan sääntöjä. Niin siellä tulee kiusaamisasia. Ja meidän talossa tämä tulee vielä korostetummin esille, kun meillä on vammaisten ryhmä. Erilaisuuden hyväksyminen ja se että jokainen ihminen on arvokas.

Lasten kanssa keskustelut nousevat heidän arkipäivän tilanteista päiväkodissa, kotona tai missä vain. Niihin on hyvä tarttua heti, koska lapset elävät tätä

hetkeä. Usein pohditaan sitä, mikä on oikein ja mikä väärin sekä miksi joku tekee toisella tavalla tai väärin. Näihin keskusteluihin aikuisten kannattaa valmistautua, koska ne ovat lapsen kokonaisvaltaisen kasvun kannalta tärkeitä keskusteluja. Mielikuvitus tukee lapsen kokonaisvaltaista kasvua, joten on tarkoituksenmukaista antaa tilaa lapsen mielikuvitukselle ja lapsen omalle herkkyydelle omaksua asioita (Kangasmaa, Petäjä & Vuorelma 2008, 44).

7.6 Lisäkoulutus

Kaupungin varhaiskasvatuksen koulutustorilla järjestettiin koulutusta uskonto-kasvatuksesta ja mentoroinnista kesäkuussa vuonna 2013. Se oli tarkoitettu päivähoidon kasvattajille. Siihen osallistui lähes jokaisesta päiväkodista ja perhepäivähoidosta yksi tai useampi kasvattaja. Se koettiin hyödylliseksi koulutukseksi ja siitä tuli positiivista palautetta. Tällaista koulutusta on pyydetty järjestämään useammin. Koulutus nähtiin mahdollisuutena keskustella yhteisistä linjoista sekä ideoiden ja kokemusten vaihtamisen paikkana.

Silloin ne tykkäs, ja joku heittikin että olisi hyvä että voisi olla vaikka parin vuoden välein.

Koulutustorikin on vähän paha juttu, että toiset tulee pakotettuina. Kun pitää saada koulutuspäivät täyteen. [---] semmoset ihmiset, jotka ovat kiinnostuneita ja joilla viriää, että ahaa – tätä voi näin toteuttaa. [---] ja olis vuorovaikutteista ja annettais palautetta.

Mentorikoulutuksen katsottiin olleen hyödyllinen. Sitä toivottiin uudestaan. Olisi hyvä, jos jokaiseen päiväkotiin saataisiin oma mentori. Johtajien olisi hyvä olla enemmän tietoisia tästä asiasta. Lisäksi olisi hyvä, jos mentoreilla olisi yhteisiä tapaamisia, joissa voisi jakaa kokemuksia ja päivittää omaa osaamistaan. He toimivat myös päiväkotiansa seurakunnan yhdyshenkilöinä, mikä helpottaa yhteistyötä molemmin puolin. Kasvattajat ovat tuttuja ja sitoutuneita työhönsä. He tuovat päiväkotiansa viestejä ja ideoita seurakuntaan sekä osallistuvat yhteisiin tapaamisiin ja suunnitteluihin.

Kyllä pitäisi saada kaikista päiväkodeista, jos ei johtajaa niin edes joku työntekijä.

Koulutusta on toivottu myös monikulttuurisuudesta ja tutustumisesta muihin uskontoihin ja katsomuksiin. Tätä on mietitty, että onko se seurakunnan vai kaupungin tehtävä. Tässä voisi olla hyvä aihe yhteiselle koulutukselle. Samanlaisia tuloksia on saanut Martikainen & Uotinen (2012, 56), jossa koulutuksia ja yhteisiä kokouksia kaivattiin lisää.

8 POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Opinnäytetyön tutkimuskysymys oli, miten uskonnollis-katsomuksellinen orientaatio toteutuu päiväkodin arjessa. Tähän kysymykseen saatiin hyvin vastauksia. Haastateltavien vastauksissa on monipuolisesti esitetty konkreettisia esimerkkejä siitä, mitä uskonnollis-katsomuksellinen orientaatio sisältää päiväko-deissa, muun muassa keskustelut lasten kanssa, kirkkovierailut ja uskonnollisten kirjojen lukeminen. Kaikissa vastauksissa korostettiin seurakunnan kanssa tehtävää yhteistyötä. Siihen oltiin tyytyväisiä, se koettiin mielekkäänä ja rikastuttavana. Yhteistyön halutaan jatkuvan ja kehitettävän edelleen. Samanlaisia tuloksia ovat saaneet myös Hemmilä (2011, 44.) ja Martikainen & Uotinen (2012, 58.) tutkimuksissaan. Seurakunnan kanssa tehtävää yhteistyötä pidettiin arvokkaana ja sen toivottiin olevan uskontokasvatuksen toteuttamisen tukemista ja yhteistä toiminnan suunnittelua.

Lasten kanssa arjen tilanteissa nousee spontaanisti keskusteluja uskonnollisista aiheista. Kasvattajien on niihin hyvä olla valmistautunut, jotta aiheesta voidaan keskustella saman tien. Niin kuin Pesosen (2008, 105–107) mukaan aikuisten välinen vastavuoroinen keskustelu on merkittävää, jotta lasten hämmästelyyn, pohdintaan ja uskonnollisten tunteiden käsittelyyn pääsisi mukaan. Jos tällaista kokemusta ei ole itse saanut toisen aikuisen kanssa, voi kasvattaja tuntea tilanteen vaikeaksi lasten kanssa.

Tutkimuksen tuloksista ilmeni, että päivähoidossa tehdään hyvää ja laadukasta varhaiskasvatusta huomioiden myös uskontokasvatus. Tuloksista nousee esiin se, että päivähoidossa kiinnitetään huomiota lapsen kehitystasoon ottaen huomioon lapsen ikä ja ryhmien koko. Samaa toivotaan myös seurakunnan työntekijöiltä, kun he vierailevat pitämässä seurakuntahetkiä. Haastateltavat olivat tyytyväisiä, että seurakuntahetkiä on eri-ikäisille. Hemmilän (2012, 36) tutkimuksessa taas oli selvinnyt, että pikkukirkkoihin osallistuneet päiväkotien lapsiryhmät olivat liian isoja. Siinä tutkimuksessa tulokseksi saatiin yhdyshenkilön tärkeä rooli tiedon välittäjänä päiväkodilta seurakuntaan ja toisin päin. Tässä tut-

kimuksessa haastateltavat toimivat mentoreina ja siten yhdyshenkilöinä, joten tieto kulki hyvin tässä kohdassa. Tämä johtopäätös tukee mentoroinnin moni-ilmeisyyttä ja tärkeyttä. Mentorin on luontevaa toimia seurakunnan yhdyshenkilönä ja osallistua yhteistyön suunnittelu- ja kehittämistilanteisiin.

Päivähoidon kasvattajat ottavat mielellään vastaan tukea, jota seurakunta antaa. Tulokset osoittivat sen, että yhteistyötä ja mentorointia kannattaa kehittää yhä edelleen ja sille on tarvetta päivähoidossa. Tuloksista heijastuu se, että seurakunnan kanssa tehtävä yhteistyö on tärkeä ja olennainen osa päivähoidon mentorointia.

Tuloksista ilmeni myös kehittämisideoita. Jokaisen, joka tekee työtä tai yhteistyötä varhaiskasvatuksessa, pitää tiedostaa se, että toimimme yhteiskunnan lain ja asetusten antamissa puitteissa. Nämä tulee muistaa suunnitellessaan toimintaa päivähoidon. Halmeen (2010, 8) mukaan päivähoidon uskontokasvatus ei ole kasteopetusta eikä siten kristillistä opetusta, vaan yleissivistävää uskontokasvatusta. Kaikki kasvattajat tekevät työtä omalla persoonallaan. Siihen pitää kiinnittää huomiota, koska se vaikuttaa yhteistyön sujumiseen. Hemmilän (2012, 29) tutkimuksessa on saatu samankaltaisia tuloksia. Seurakunnan toiminnassa ilmeni kehittämisen tarpeita siinä, että seurakunnan työntekijän tulisi kiinnittää huomiota vuorovaikutustaitoihin ja seurakunnan tulisi ottaa aktiivisemmin yhteyttä päiväkoteihin. Petäjän (2008, 125–126) mukaan seurakunnan työntekijöiden ja päivähoidon kasvattajien kokiessa itsensä hyväksytyksi ja oman ammattinsa osaajaksi yhteistyö saa mahdollisuuden kehittyä luovaksi ja oivaltavaksi. Päivähoidon kasvattajien kanssa yhteistyötä tekevät seurakunnan lastenohjaajat, lapsityönohjaajat, papit ja kanttorit. Kaikkien osapuolten asenne, valmius ja halu tehdä yhteistyötä rikastuttaa päivähoidon arkea ja näin antaa lapsille enemmän erilaisia eväitä kasvuun. Jokainen työntekijä on myös esimerkkinä lapsille. Se tulee tiedostaa varhaiskasvatuksen työssä.

Tutkimuksen tulosten perusteella tarvetta on koulutukseen sekä asioiden päivittämistä ja ylläpitoa kaivattiin lisää. Aikaisempia tutkimuksia tarkasteltaessa tulee

esille kasvattajien toive koulutuksen lisäämisestä ja uskontokasvatuksen tuesta. Vähätalon (2012) tekemä opinnäytetyö Viherkodon päiväkodille sekä Kaartisen ja Sarkkisen (2014) tekemä opinnäytetyö Hangonsillan päiväkodille tukevat sitä tarvetta, että kasvattajat toivovat lisäkoulutusta ja materiaalia uskontokasvatuksen suunnitteluun ja toteuttamiseen. Päivähoidon kasvattajilla on tarve pohtia ja kysyä kysymyksiä uskontokasvatukseen liittyen. On huomioitu, että uskontokasvatus ei ole kasvattajille valinnainen tai vapaaehtoinen, vaan päivähoitolaki velvoittaa uskontokasvatuksen suunnitteluun ja toteutukseen kaikkia kasvattajia. Kasvattajat myös tuntevat parhaiten lasten kysymykset ja ajattelun sekä perheiden näkemykset. Tutkimustuloksia tullaan jatkossa hyödyntämään seurakunnan ja kaupungin varhaiskasvatuksen yhteistyössä sekä hallinnossa että päivähoidossa. Uskontokasvatuksen tulisi olla osa päivähoidon pedagogista toimintaa.

Tutkimuksen kannalta on merkittävää, että haastatellut kasvattajat osallistuivat mielellään ja vapaaehtoisesti. Haastateltavat olivat kiinnostuneita ja innostuneita aiheesta. Mentorointi koettiin tärkeänä aiheena. He olivat kiitollisia ja iloisia siitä, että aiheesta tehdään tutkimusta. He löysivät helposti aikaa haastatteluun, vaikka ajankohta oli joulukuun ja tammikuun, jolloin on monenlaisia kiireitä päivähoidon arjessa. Lomat vaikuttivat myös yhteisen ajankohdan löytymiseen. Yhden haastattelun suoritin loman vuoksi tammikuun alussa ja muut haastattelut joulukuussa.

Tämän päivän yhteiskunta on hyvin monimuotoinen. Se näkyy myös päiväkotiryhmissä, joissa voi olla monien eri katsomusten edustajia. Tämän vuoksi on tärkeää, että lapset saavat oikeaa tietoa omasta kulttuurista, uskonnosta ja vieraammista katsomuksista. Tämä tukee kasvattajien kokemaa tarvetta koulutuksesta. Tulevaisuudessa seurakunnan työ tulee olemaan yhä haasteellisempaa. Yhteiskunnan muutokset ja ihmisten yksilöllinen elämäntapa vaikuttavat seurakunnan työhön ja toimintaan. Seurakunnan tulee toisaalta pystyä vastaamaan ajan haasteisiin ja toisaalta pitää kiinni omista perinteistään. Toimintaa tulee kehittää koko ajan. Joskus on kuitenkin mietittävä vakiintuneita käytäntöjä ja osattava tarvittaessa luopua niistä ja luotava taas tilalle uusia.

Uusi varhaiskasvatustaki ja esiopetuslaki voi tuoda mukanaan uusia näkökulmia uskonto- ja katsomuskasvatukseen. Tämä haastaa kasvattajat suunnittelemaan ja toteuttamaan yhä monipuolisemmin päivähoidon arkea niin, että tutustutaan kaikkien ryhmän lasten uskontoihin ja katsomuksiin. Tämä saattaa tuoda myös uudenlaista yhteistyötä mentorointiin. Mentoroinnin kehittämismahdollisuudet ovat tulevaisuuteen suuntaavassa ohjauksessa. Mentorointi on erilaisten kokemusten jakamista, jossa saadaan ja opitaan toinen toiselta. On hyvä, että työntekijät ovat valmiita ja halukkaita jakamaan omaa osaamistaan. Silloin on mahdollista saada kehittäviä oivalluksia yhdessä ja jaettavaksi muillekin työntekijöille.

Tutkimustani suunnitellessani päädyin puolistrukturoituun teemahaastatteluun, koska näin saisin tarvittavan tiedon tutkimukseeni parhaiten. Alkuperäinen suunnitelma narratiivisen tutkimuksen tekemisestä vaihtui aineistonanalyysiin, mutta olen tyytyväinen lopputulokseen. Tutkimusta tehdessä tutkimus saattaa edetä ennalta arvaamattomaan suuntaan. Minulle kävi niin.

Opinnäytetyön tekeminen oli ajoittain haastavaa. Toisaalta se oli myös ammatillisesti kasvattavaa. Olen ollut useita vuosia sekä kaupungin päivähoidossa lastentarhanopettajana että seurakunnassa lapsityönohjaajana. Työn tekeminen syvensi omaa ajattelua toimiessani kasvatuksen saralla. Tämä auttoi pohtimaan ja arvostamaan seurakunnan varhaiskasvatusta entistä tärkeämpänä osana koko yhteiskunnan kasvatusta.

Opinnäytetyön tekeminen vahvisti omaa ammatti-identiteettiäni. Työn tekeminen on antanut itselleni ja työhöni paljon uusia näkökulmia. Välillä on ollut vaikeuksia, mutta nekin ovat vahvistaneet omaa osaamistani ja vahvuuksiani. Ammatillisesti tämä opinnäytetyöprosessi syvensi omaa tietopohjaa niin mentoroinnista kuin tutkimuksen toteuttamisesta ja sen raportoinnista.

Opinnäytetyö on työelämälähtöinen. Se liittyy vahvasti työhöni lapsityönohjaajana Hyvinkään seurakunnassa. Opinnäytetyön tekeminen vahvisti omaa ammatillisuuttani ja antoi hyviä valmiuksia toimia yhteistyössä ja sen kehittämisessä päivähoiton varhaiskasvattajien kanssa niin hallinnossa kuin päivähoiton kentälläkin. Tärkeimpänä ovat tietenkin lapset, joiden parhaaksi tätä työtä teemme tukien heidän kokonaisvaltaista kasvuaan.

Koen, että työn aihe on ajankohtainen ja mielenkiintoinen. Moni lapsi viettää paljon aikaa päivästänsä päivähoidossa. Ei ole samantekevää, mitä päivä sisältää. On myös merkityksellistä, että heidän kanssaan työssä olevat kasvattajat ovat sitoutuneita ja innostuneita kehittämään työtään.

Maallistuminen näkyy kaikessa yhteiskunnallisessa toiminnassa. Julkisuudessa voisi enemmän esitellä sellaisia tutkimuksia, joissa osoitetaan uskontokasvatuksen positiivisia merkityksiä lapsen kehitykselle.

LÄHTEET

- Bell, C.R. 1997. Handbok: mentorskap. Hur hjälper du en annan människa att lära och utvecklas. Suom. P. Carlsson. Malmö: Egmont RicherAB. Porvoo: WSOY.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 1999. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Halme, Lasse 2010. Lapsen parhaaksi. Uskontokasvatus kokonaisvaltaisen ihmiskuvan valossa. Helsinki: Lasten keskus.
- Hemmilä, Katja 2011. Päivähoitoyhteistyötä kehittämässä – Tuusulan päivähoidon varhaiskasvattajien käsityksiä uskonnollis-katsomuksellisen orientaation toteutuksesta seurakunnan kanssa. Diakonia-ammattikorkeakoulu. Diak Etelä, Helsinki. Sosiaalialan koulutusohjelma. Opinnäytetyö.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2000). Tutkimushaastattelu, teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Yliopistopaino, Helsinki.
- Hirsjärvi, Sirkka; Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2007. Tutki ja Kirjoita. 13. osin uudistettu painos. Helsinki: Tammi.
- Hyvinkää info i.a. Hyvinkään kaupunki. Viitattu 16.11.2014.
<http://www.hyvinkaa.fi/fi/Hallinto-ja-kaupunkitieto/Hyvinkaa-info/>
- Hyvinkään kaupunki i.a. Kunnallinen päivähoito. Viitattu 16.11.2014.
<http://www.hyvinkaa.fi/fi/kasvatus-ja-opetus/varhaiskasvatuspalvelut/Kunnallinen-paivahoito/>
- Hyvinkään seurakunta i.a. Viitattu 16.11.2014.
http://www.hyvinkaanseurakunta.fi/toiminta_ja_palvelut/seurakuntatyo/lapset_ja_perheet
- Hyvinkään seurakunta, Toimintakertomus ja tilinpäätös 2014, Tasekirja.
- Hyvinkään varhaiskasvatussuunnitelma 2013.
- Jarvis, Peter 1997. Ethics and education for adults in a late modern society. Leichester: National Institute of Adult Continuing Education.
- Kaartinen, Kaisa & Sarkkinen, Katja 2014. Kirkkovuosi Usko-lampaan kanssa. Päiväkodin uskontokasvatusmateriaali kirkkovuoden mukaan. Diakonia-ammattikorkeakoulu. Diak Etelä, Järvenpää. Sosiaalialan koulutusohjelma. Opinnäytetyö.

- Kallioniemi, Arto 2008. Uskontokasvatus varhaiskasvatuksessa. Teoksessa Tiina Kangasmaa; Heljä Petäjä & Päivi Vuorelma (toim.) Lapsenkaltainen. Uskonnollis-katsomuksellinen orientaatio varhaiskasvatuksessa. Helsinki: Lasten Keskus, 9–23.
- Kangasmaa, Tiina; Petäjä, Heljä & Vuorelma, Päivi 2008. Lapsen uskonnollinen kehitys. Teoksessa Tiina Kangasmaa; Heljä Petäjä & Päivi Vuorelma (toim.) Lapsenkaltainen. Uskonnollis-katsomuksellinen orientaatio varhaiskasvatuksessa. Helsinki: Lasten Keskus, 42–46.
- Kohti tutkivaa ammattikäytäntöä opas. Opas Diakonia-ammattikorkeakoulun opinnäytetöitä varten 2010. 5. uudistettu laitos. Katsauksia ja aineistoja 17. Tampere: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Kumppaniksi kulkemaan – mentorointi uskontokasvatuksessa 2010. Kirkkohallitus / Kasvatus ja nuorisotyö.
- Laki lapsen päivähoidosta. 1. luku 2 § (25.3.1973/304)
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1973/19730036>
- Lapset seurakuntalaisina 2013. Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2013:1.
- Lapsi on osallinen. Kirkon varhaiskasvatuksen kehittämisasiakirja 2008. Helsinki: Kirkkohallitus.
- Lillia, Tuula 2000. Mentoroinnin teoriaa. Teoksessa Tuulikki Juusela; Tuula Lillia & Jari Rinne (toim.) Mentoroinnin monet kasvot. Suomen Yrityskirjat, 9–52.
- Martikainen, Minna & Uotinen, Anne 2012. PILVILINNOJA Mäntsälän seurakunnan lapsityön ja Mäntsälän kunnan päivähoidon yhteistyön kehittäminen. Diakonia-ammattikorkeakoulu. Diak Etelä, Järvenpää. Sosiaalialan koulutusohjelma. Opinnäytetyö.
- Mattila, Sirkka 2008. Uskontokasvatuksen orientaatio. Teoksessa Tiina Kangasmaa; Heljä Petäjä & Päivi Vuorelma (toim.) Lapsenkaltainen. Uskonnollis-katsomuksellinen orientaatio varhaiskasvatuksessa. Helsinki: Lasten Keskus, 62–68.
- Pellikka, Ismo 2011. Voiko uskontokasvatus kasvattaa? Teoksessa Eeva Hujala & Leena Turja (toim.) Varhaiskasvatuksen käsikirja. Jyväskylä: PS-kustannus, 152–153.

- Pesonen, Marja 2001. Mentorointi kehittämishankkeen ohjauksessa. Pro gradu-tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Pesonen, Marja 2008. Mentorointi työtapana: läsnäoloa ja vastavuoroisuutta. Teoksessa Tiina Kangasmaa; Heljä Petäjä & Päivi Vuorelma (toim.) Lapsenkaltainen. Uskonnollis-katsomuksellinen orientaatio varhaiskasvatuksessa. Helsinki: Lasten Keskus, 103–113.
- Petäjä, Heljä 2008. Varhaiskasvatuksen uskontokasvatus. Teoksessa Jouko Porkka (toim.) Johdatus kristilliseen kasvatukseen. Helsinki: Lasten Keskus, 125–126.
- Petäjä, Heljä 2015. Asiantuntija. Henkilökohtainen tiedonanto 9.4.2015. Seurakuntien Lapsityön Keskus ry i.a. Viitattu 10.3.2015
http://www.evl-http:77www.evl-slk.fi/seurakunnan_varhaiskasvatus/tukea_varhaiskasvatuksen_uskontokasvatukseen
- Terveiden ja hyvinvoinnin laitos; Lapset, nuoret ja perheet. Viitattu 16.10.2014.
http://www.thl.fi/fi_FI/web/kasvunkumppanit-fi/palvelut/varhaiskasvatuspalvelut
- Toimintakertomus ja tilinpäätös 2014. Hyvinkään seurakunta. Tasekirja.
- Ubani, Martin 2010. Lapsen kokonaisvaltaisuus uskontokasvatuksessa. Teoksessa Martin Ubani; Arto Kallioniemi & Juha Luodeslampi (toim.) Kokonaisvaltainen kasvatus, lapsi ja uskonto. Helsinki: Lasten Keskus, 39–53.
- Uskonnollisia ilmiöitä ihmettelemässä 2005. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. Johdatus uskonnollis-katsomukselliseen orientaatioon. Kirkkohallitus / Kasvatus ja nuorisotyö.
- Vaalgamaa, Eeva-Sisko 2003. Lasten ahdistamista vai olennainen osa suomalaista kasvatusta? Uskonnollisen kasvatuksen hyväksyminen osaksi päiväkotien toimintaa. Helsingin yliopisto. Teologinen tiedekunta, kirkkohistorian laitos. Väitöskirja. Helsinki: Yliopistopaino.
- Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005. Saarijärvi: Gummerus kirjapaino Oy.
- Vähätalo, Kaarina 2012. Uskontokasvatus osaksi Viherkodon päiväkodin arkea. Diakonia-ammattikorkeakoulu. Diak Länsi, Pori. Sosiaalialan koulutusohjelma. Opinnäytetyö.

Liite 1

Opinnäytetyön tutkimuslupa
Hyvinkään kaupunki
Varhaiskasvatuspalvelut

Olen Anna-Mari Tukeva. Toimin Hyvinkään seurakunnan lapsityönohjaajana. Samalla opiskelen työn ohessa Järvenpään Diakonia ammattikorkeakoulussa sosionomi (AMK) varhaiskasvatuksen ohjaajan kelpoisuutta. Tällä hetkellä teen koulutukseen kuuluvaa opinnäytetyötä. Ohjaavana opettajana on Pekka Launonen.

Haen lupaa suorittaa oheisen tutkimussuunnitelman mukaista aineistonkeruuta Hyvinkään kaupungin varhaiskasvatuspalveluissa. Tutkimukseni tarkoitus on kerätä tietoa siitä, millaisia kokemuksia mentorikoulutuksen käyneillä päivähoiton kasvattajilla on uskonnollis-katsomuksellisen orientaation toteutumisessa päiväkodissa. Tarkoitukseni on haastatella koulutuksen käyneitä ja tehdä siitä opinnäytetyö. Haastateltavien henkilöllisyyttä ei kerrota missään vaiheessa. Tähän tietojen luottamukselliseen käsittelyyn velvoittaa tutkimuksen eettinen näkökulma.

Ystävällisesti,
Hyvinkäällä 6.11.2014

Anna-Mari Tukeva

Liite 2

Anna-Mari Tukeva

Hyvinkään seurakunnan lapsityönohjaaja

Sosionomi AMK – kirkon varhaiskasvatuksen ohjaaja opiskelija

DIAK

Järvenpää

Opinnäytetyön haastattelukysymykset:

Opinnäytetyössä on kysymys tutkimuksesta, jossa haluan selvittää, millaisia kokemuksia mentorikoulutuksen käyneillä päivähoidon kasvattajilla on uskonnollis-katsomuksellisen orientaation toteutumisesta päiväkodissa.

Tässä ovat haastattelukysymykset, jotka esitän heille. Nauhoitan haastattelut myöhempää analysointia varten.

1. Muistele ensin työvuosiasi päiväkodissa ennen mentorikoulutusta. Miten uskontokasvatus toteutui silloin sinun kokemuksesi mukaan päiväkodin arjessa?
Tehtiinkö seurakunnan kanssa yhteistyötä? Jos, niin millaista?
2. Mentorikoulutus oli kaksiosainen ja se oli vuonna 2012. Ensimmäiset kaksi päivää olimme Betaniassa tammikuussa ja toiset kaksi päivää lokakuussa. Mitä mentorikoulutus ja siihen liittyvä välitehtävä antoi sinulle?
Oletko voinut hyödyntää tehtävän aihetta päiväkodissa?
3. Nyt koulutuksesta on kulunut reilu kaksi vuotta. Onko jokin asia muuttunut uskontokasvatukseen liittyen? Jos on, niin mikä ja miten?
Tehdäänpö seurakunnan kanssa yhteistyötä? Jos, niin millaista ja onko se muuttunut?
4. Kerro joitakin kokemuksia päiväkodin arjesta uskontokasvatukseen liittyen. Ainakin yksi ennen ja jälkeen koulutuksen.
5. Mitä muuta haluat kertoa?